

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію
ОРЛОВОЇ ЮЛІЇ ВАЛЕНТИНІВНИ

"Архетипне і стереотипне відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов", подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство". – Київ, 2019. – 257 с.

Нові парадигми сучасного мовознавства кінцево закріпили свої позиції у лінгвістиці ХХІ століття, що передбачає не стільки взаємодоповнення, скільки глибинну, імпліцитну їхню взаємодію. Це передусім зумовлює інтеграцію когнітивного та лінгвокультурного підходів до аналізу мовних явищ, взаємопроникливість яких відображає триада "мова – культура – свідомість". З огляду на це рецензована праця Ю. В. Орлової, присвячена дослідженню реалізації архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов, є особливо *актуальною і своєчасною*.

Традиційно численні трактування складної взаємодії мови і культури зводилися до одноманітного висвітлення впливу мови на мовну самосвідомість людини в рамках теорії мови Вільгельма фон Гумбольдта. За метафоричним висловленням дослідника, "мова – це хранитель народного духу, культури, сукупна духовна енергія народу" (Гумбольдт, с. 34).

Відрядно, що випрацьовуючи теоретичні засади дослідження, авторка опирається на сучасні здобутки мовознавства, де мова осмислюється як соціокультурний інтерсуб'єктний феномен (Матузкова, с. 199) в царині різноманітних культурологічних студій: міжкультурних, кроскультурних, лінгвокультурних. Тому засадничим для цієї наукової розвідки є *новітній комплексний* двовекторний ракурс трактування проблеми "мова і культура". Як неодноразово підкреслюється у роботі, мова не лише відображає культуру, але й "інтерпретує її і світ, створюючи ще одну реальність, у якій живе людина" (В.А. Маслова). Культура, своєю чергою, впливає на структуру і функціональне використання мови, а сама мова – як прояв культури – закріплює наші культурні цінності і погляди на світ, забезпечуючи таким чином зворотний зв'язок (Мацумото). Тому закономірним і цілком слухним постає твердження дисертантки, що лінгвокультурний концепт ВІК ЛЮДИНИ є колективним змістовим ментальним утворенням, яке фіксує розмаїття слов'янської та германської культур, містить ціннісний компонент та визначає

їхній менталітет і специфічні риси національного характеру. Іншими словами, досліджуваний концепт є одиницею колективного знання, що має мовну об'єктивацію та етнокультурну специфіку. З'ясувати й описати складну лінгвальну природу цього концепту як своєрідного "згустку культурного середовища у свідомості людини" (Ю. С. Степанов), а також виявити його когнітивно-прагматичні параметри – основне завдання роботи. **Наукова значущість** такого доробку є безсумнівною.

Незаперечним є той факт, що у центрі сучасних когнітивних студій постає мова як "загальний когнітивний механізм" (В. З. Демянков) і когніція в її мовному відображенні. У теоретичному розділі роботи Ю. В. Орлова переконливо доводить, що результати пізнання світу репрезентовані і відображені у нашій свідомості у вигляді певних ментальних комплексів, позначених лінгвокультурною специфікою. Саме ці постулати когнітивної лінгвістики стали ключовими для обґрунтування лінгвокультурного концепту **ВІК ЛЮДИНИ** як детермінанти менталітету, що відображає значущі усвідомлювані фрагменти досвіду, збережені в пам'яті людини, змістовій структурі якого властивий трикомпонентний вимір: образно-перцептивний, понятійний та ціннісний.

Відомо, що увагу лінгвістів (Н. Д. Арутюнова, А. Вежицька, О. С. Кубрякова, Т. В. Радзівська, Ю. С. Степанов, Г. М. Яворська) привертають передусім основні, "базові", концепти, які найтісніше пов'язані з культурою народу і найяскравіше віддзеркалюють специфіку його колективної свідомості. До таких концептів, за глибоким переконанням авторки, належить і лінгвокультурний концепт **ВІК ЛЮДИНИ**.

В даному дослідженні здійснено синтез несуперечливих теоретичних положень і сформульоване тлумачення архетипу як інваріантно-варіативної мисленнєвої структури (переважно дихотомічної), що виникає інстинктивно, організує і спрямовує когнітивні та емоційно-поведінкові процеси людини і характеризується високою здатністю до метафоризації, актуалізуючись у свідомості людини як *культурні символи та стереотипи*.

Таким чином, дисертаційна праця Ю. В. Орлової є "тричі новаторською" – за своїм об'єктом, предметом та підходом до їхнього вивчення; це є свідченням *актуальності* здійсненої наукової розвідки. Своєчасність дослідження підтверджується і його відповідністю інтегративним тенденціям розвитку сучасного мовознавства.

Актуальність теми дисертаційного дослідження визначається її спрямуванням на вивчення взаємозв'язків когнітивних і мовних структур,

динамічних процесів концептотворення – від архетипів як універсальних і національних базових констант культури – до етнокультурних стереотипів, репрезентованих у різних мовних картинах світу. Крім того, актуальність рецензованої наукової розвідки посилюється й підвищеним інтересом науковців до використання лінгвоконцептологічного підходу в поєднанні з методиками порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, які є необхідним для реконструкції первісної семантики імен концепту ВІК ЛЮДИНИ та його вербалізаторів в українській, російській та англійській мовах.

Теоретично послідовним та виваженим вважаю шлях, вибраний дисертанткою для реалізації поставленої мети. Докладно обґрунтовано є теоретична частина дисертації, у якій викладено основні положення дослідження, зокрема: уточнено термінопоняття "архетип і стереотип та їх місце у структурі концепту загалом та концепту ВІК ЛЮДИНИ зокрема, описано способи об'єктивації концепту ВІК ЛЮДИНИ в наукових картинах світу: логіко-філософській, історико-генетичній та біосоціокультурній, що відображають позамовну реальність у свідомості носія мови (Ю. Апресян, І. Голубовська, О. Карпенко, О. Образцова, З. Попова, В. Шапар, проаналізовано походження слів-імен концепту ВІК ЛЮДИНИ та ключових номінацій на позначення вікових періодів у житті людини в етимологічних джерелах; виявлено архетипне підґрунтя концепту ВІК ЛЮДИНИ; охарактеризовано закономірності й відмінності у відображенні архетипних і стереотипних уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому запропоновано вирішення важливої і складної проблеми сучасної лінгвокультурології, яке полягає в обґрунтуванні важливості структури концепту ВІК ЛЮДИНИ як архетипно-символьного і стереотипного утворення, відображеного у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

У роботі зокрема доведено, спільне і.-є. походження імен концепту *вік*, *age* в українській (від **uei* "сила", "дія", **ueik-* / *uoik* "бути сильним", **ueik-t-* / **uik-t-* "життєва сила") та англійській мовах (від праіндоєвропейського **aiw* "життєва сила, життя (тривале), вічність") і відмінну – лише праслов'янську прамовну форму **orstь* > **ord-to-* – для лексеми *возраст* – імені концепту в російській мові.

Виявлено трансформацію первісних архетипних значень імен досліджуваного концепту, які стереотипізувалися у свідомості носіїв трьох мов у 19 інтегральних семах, як-то: 1) 'кількість', 2) 'рік', 3) 'тривалість', 4) 'життя', 5) 'період', 6) 'ступінь', 7) 'ріст', 8) 'розвиток', 9) 'розум', 10) 'зрілість', 11) 'духовність', 12) 'право', 13) 'відповідальність', 14) 'циклічність', 15) 'динамічність', 16) 'локалізація', 17) 'послідовність', 18) 'покоління', 19) 'старість'.

У роботі також достатньо доказово, на нашу думку, показано, що образно-ціннісний складник структури досліджуваного концепту актуалізується у мові за допомогою 8 універсальних метафоричних моделей стереотипізації концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської лінгвокультур: РОСЛИНА → ЛЮДИНА; ТВАРИНА → ЛЮДИНА; НЕІСТОТА → ЛЮДИНА; РЕЛІГІЙНІ ВІРУВАННЯ → ЛЮДИНА; НЕЖИВА ПРИРОДА → ЛЮДИНА; ДІЯ (у просторі) / ПРОЦЕС → ЛЮДИНА; ІСТОТА (МІФІЧНИЙ / РИТУАЛЬНИЙ / БІБЛІЙНИЙ / ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЕРСОНАЖ) → НЕІСТОТА (віковий період) / ІСТОТА (особа за віком); РІД ЗАНЯТЬ → ЛЮДИНА

Дисертантка розробка *комплексну методу* для розкриття етапів архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов, яку виконано у *чотири* послідовні етапи 1) на *першому етапі* на основі аналізу етимологічних версій походження імен досліджуваного концепту *вік, возраст, age* і лексем-номінацій вікових періодів та осіб за віком у трьох мовах було виявлено їхнє походження; 2) на *другому етапі* шляхом застосування *структурного методу*, зокрема його *методик компонентного (дефініційного) аналізу* лексем-репрезентантів концепту, було побудовано його номінативне поле (З. Попова, Т. Семашко, Й. Стернін); 3) на *третьому етапі* визначено когнітивно-ономасіологічну реконструкцію виявлених раніше мотиваційно-концептуальних ознак; 4) на *четвертому етапі* встановлено джерела витоків нейтральних, позитивних та негативних архетипно-стереотипних уявлень носіїв трьох мов, пов'язаних із концептом ВІК ЛЮДИНИ

Таким чином, *обґрунтованість та вірогідність* викладених у роботі положень і висновків забезпечено тривимірною перевіркою: по-перше, внутрішньою несуперечливістю теоретичних лінгвістичних підвалин дисертації (метатеоретичною перевіркою); по-друге, сумісністю висновків дисертації з теоріями, розробленими суміжними з лінгвістикою науками,

насамперед, лінгвокультурологією (міжтеоретична перевірка); по-третє, використанням комплексної методики аналізу, залученням загальних і релевантних лінгвістичних методів та значним обсягом опрацьованого матеріалу (емпірична перевірка).

У *теоретичному* плані праця Ю. В. Орлової слугує суттєвим внеском у розбудову теоретичних засад лінгвокультурології, концептології та теорії концептуальної метафори.

У площині *практичного* застосування матеріали дослідження є цінними для оновлення теоретичних курсів із цілої низки дисциплін, серед яких: “Порівняльна типологія мов” (англійської та української, англійської та російської, української та російської мов), “Загальне мовознавство”, “Теорія та практика перекладу”, “Лексикологія англійської мови” (розділи “Слово та його структура”, “Фразеологія”), “Загальне мовознавство” (розділи “Мова і мислення”, “Мова і культура”, “Мова і суспільство”), а також для створення нових спецкурсів і спецсеминарів з концептології, міжкультурної комунікації, лінгвосоціології та лінгвокультурології.

Матеріалом аналізу, як зазначено у дисертації, слугує достатній, на нашу думку, за обсягом корпус досліджуваних лексем як засобів об’єктивації концепту ВІК ЛЮЛИНИ, що становлять 3230 лексичних, фразеологічних та паремійних одиниць із семантикою віку людини (укр. 1030, рос. 1154, англ. 1046), вилучених із вищезазначених лексикографічних джерел.

Окремо хотілося б відзначити зрозумілу й, в той же час, багату мову дисертації, її науковий стиль, та оригінальність розв’язання складних завдань. Авторка виявила лінгвістичну ерудицію, ґрунтовні знання досліджуваних галузей лінгвокультурології та концептології, здібність до самостійного аналітичного аналізу. Використана термінологія дисертаційного дослідження є виваженою, обґрунтованою й доречною, з аргументованими покликаннями на авторитетних учених. Серед 367 позицій – 58 позицій іноземними мовами. Позитивно вражає і список використаних лексикографічних джерел (77 позицій).

Окремої похвали заслуговують докладно випрацьовані додатки (стор. 247–257), які увиразнюють концепцію дослідження і створюють, безперечно, позитивне враження. Перелічені здобутки свідчать про беззаперечну наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи.

Хочемо наголосити і на тому, що робота пройшла значну апробацію на численних конференціях різних рівнів. Зокрема висновки і результати дисертаційної праці повністю викладено у 15 одноосібних публікаціях

насамперед, лінгвокультурологією (міжтеоретична перевірка); по-третє, використанням комплексної методики аналізу, залученням загальних і релевантних лінгвістичних методів та значним обсягом опрацьованого матеріалу (емпірична перевірка).

У *теоретичному* плані праця Ю. В. Орлової слугує суттєвим внеском у розбудову теоретичних засад лінгвокультурології, концептології та теорії концептуальної метафори.

У площині *практичного* застосування матеріали дослідження є цінними для оновлення теоретичних курсів із цілої низки дисциплін, серед яких: “Порівняльна типологія мов” (англійської та української, англійської та російської, української та російської мов), “Загальне мовознавство”, “Теорія та практика перекладу”, “Лексикологія англійської мови” (розділи “Слово та його структура”, “Фразеологія”), “Загальне мовознавство” (розділи “Мова і мислення”, “Мова і культура”, “Мова і суспільство”), а також для створення нових спецкурсів і спецсеминарів з концептології, міжкультурної комунікації, лінгвосоціології та лінгвокультурології.

Матеріалом аналізу, як зазначено у дисертації, слугує достатній, на нашу думку, за обсягом корпус досліджуваних лексем як засобів об’єктивації концепту ВІК ЛЮЛИНИ, що становлять 3230 лексичних, фразеологічних та паремійних одиниць із семантикою віку людини (укр. 1030, рос. 1154, англ. 1046), вилучених із вищезазначених лексикографічних джерел.

Окремо хотілося б відзначити зрозумілу й, в той же час, багату мову дисертації, її науковий стиль, та оригінальність розв’язання складних завдань. Авторка виявила лінгвістичну ерудицію, ґрунтовні знання досліджуваних галузей лінгвокультурології та концептології, здібність до самостійного аналітичного аналізу. Використана термінологія дисертаційного дослідження є виваженою, обґрунтованою й доречною, з аргументованими покликаннями на авторитетних учених. Серед 367 позицій – 58 позицій іноземними мовами. Позитивно вражає і список використаних лексикографічних джерел (77 позицій).

Окремої похвали заслуговують докладно випрацьовані додатки (стор. 247–257), які увиразнюють концепцію дослідження і створюють, безперечно, позитивне враження. Перелічені здобутки свідчать про беззаперечну наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи.

Хочемо наголосити і на тому, що робота пройшла значну апробацію на численних конференціях різних рівнів. Зокрема висновки і результати дисертаційної праці повністю викладено у 15 одноосібних публікаціях

авторки. Зміст автореферату засвідчує належний науковий рівень дослідження та є ідентичним основним положенням дисертації.

Акцентуючи на безперечній актуальності вибраної теми, новизну й обґрунтованість висновків, сформульованих у дисертації, та належний науковий рівень її виконання, хочемо зупинитися на певних критичних міркуваннях, дискусійних моментах і питаннях, які, сподіваємось, можуть бути з'ясовані під час захисту та враховані авторкою у її подальших наукових розвідках.

1. Розглядаючи етимологію лексем-вербалізаторів *юність, молодість; юность, молодость; youth* концепту ВІК ЛЮДИНИ, авторка порівнює вікові особливості людини з ознаками живої природи, зокрема тваринного світу, зосереджує увагу в основному на стереотипних ціннісних орієнтирах української міфології. Хотілося б почути пояснення, чим зумовлений саме такий ракурс дослідження?

2. Описуючи біоморфну метафору ВІК ЛЮДИНИ – РОСЛИНА, ТВАРИНА, Ви зазначаєте, що даний тип метафори є найпродуктивнішим засобом мовної вербалізації вторинних ознак та актуалізації первинних ознак. Хотілось би почути пояснення щодо того, чим зумовлена дана закономірність?

3. Щодо перспектив подальших досліджень у цьому напрямі, то варто наголосити, що додатковою, цікавою гранню наукової праці слугували б також висновки стосовно специфіки прояву досліджуваного концепту у художньому дискурсі.

Висловлені зауваження є лише відображенням "плюралізму думок", що кличе до наукової дискусії. Вони не стосуються суті виконаного дослідження і жодним чином не знижують його загальну високу оцінку та вірогідність результатів.

У рецензованому дослідженні Ю. В. Орлової представлено нові результати, які сукупно розв'язують нову й актуальну проблему мовної репрезентації лінгвокультурних концептів, що сприяє поглибленню сучасного мовознавчого знання та окреслює широкі перспективи для подальших наукових розвідок.

Усе це дає підстави вважати, що кандидатська дисертація Орлової Юлії Валентинівни "Архетипне і стереотипне відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов", є актуальною, концептуально і формально завершеною працею, яка відповідає вимогам "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Орлова Юлія Валентинівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності: 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри англійської філології
і перекладу імені професора І. В. Корунія
Київського національного
лінгвістичного університету

Мелько Х.Б.

